

Un Program de Ucenicie Colaborativă pentru tineri și profesioniști din domeniul meșteșugurilor

Raportul C-Skills

Studiu privind cunoașterea, inovarea, învățarea și forța de muncă din sectorul meșteșugăresc

Versiune scurtă

Numărul proiectului: 2025-1-RO01-KA220-YOU-000351677

Septembrie 2026

Versiunea în limba română — traducere a versiunii scurte în limba engleză

CRAFTWISE: Un Program de Ucenicie Colaborativă pentru tineri și profesioniști din domeniul meșteșugurilor

WP2 – C-Skills (Studiu privind cunoașterea, inovarea, învățarea și forța de muncă din sectorul meșteșugăresc)

Raportul C-Skills — versiune scurtă

Cuprins

1. Introducere

2. Metodologie

3. Prezentarea participanților

- 3.1. Date demografice ale participanților
- 3.2. Profilurile participanților

4. Concluzii comparative

- 4.1. Parcursuri de formare și experiențe de învățare
- 4.2. Puncte forte și lacune în formarea actuală
- 4.3. Nevoi de competențe
- 4.4. Digitalizare și provocări economice
- 4.5. Așteptări de viitor și îmbunătățiri ale formării
- 4.6. Concluzii din autoevaluare

5. Perspective transnaționale

6. Recomandări de politici publice

- Priorități de politici sectoriale
- Cadre de politici pentru transferul intergenerațional de cunoștințe
- Considerații specifice fiecărei țări

7. Concluzii

8. Bibliografie

Notă privind traducerea. Acesta este textul integral al versiunii scurte a Raportului C-Skills, tradus din limba engleză. Toate cifrele sunt preluate identic din originalul englez; separatorul zecimal a fost adaptat convenției românești (virgulă). Tabelele 1a și 1b, care în original apar ca imagini în limba engleză, au fost reconstruite ca tabele editabile, traduse. Bibliografia este reprodusă nemodificat, în limbile originale ale surselor, conform practicii academice uzuale. În caz de neconcordanță, textul în limba engleză prevalează.

1. Introducere

Proiectul CRAFTWISE este o inițiativă de dezvoltare a unui Program de Ucenicie Colaborativă (Collaborative Apprenticeship Programme – CAP), finanțat în cadrul Erasmus+, Acțiunea-cheie 2, Parteneriate de cooperare în domeniul tineretului (KA220-YOU). Proiectul reunește cinci țări — România, Türkiye, Grecia, Spania și Belgia — cu scopul de a consolida transmiterea competențelor meșteșugărești între practicienii cu experiență și noua generație de designeri.

Prezentul raport sintetizează concluziile etapei de cercetare a proiectului CRAFTWISE: un studiu comparativ care combină cercetarea primară (chestionare online, interviuri semi-structurate și focus grupuri) cu cercetarea secundară (analize documentare naționale privind cadrul de politici publice, sistemul de educație și piața muncii) în cele cinci țări partenere. Cercetarea a implicat două grupuri esențiale pentru viitorul sectorului meșteșugăresc — profesioniștii din domeniul meșteșugurilor (artizani, proprietari de ateliere și formatori) și tinerii designeri (studenți și designeri la început de carieră, din diverse discipline creative) — și a examinat parcursurile lor de formare, punctele forte și lacunele ofertei actuale, precum și nevoile de competențe în patru domenii: cunoștințe teoretice și culturale, măiestrie practică/tehnică, competențe digitale și tehnologice, respectiv competențe de afaceri și antreprenoriale.

Concluziile prezentate aici constituie baza de dovezi pentru Programul de Ucenicie Colaborativă (CAP) aflat în prezent în proiectare în cadrul CRAFTWISE. Această sinteză face aceste dovezi accesibile unui public mai larg — alte consorții și coordonatori de proiecte Erasmus+, factori de decizie și instituții din sectorul meșteșugăresc, precum și publicul interesat de CAP.

Sinteza de față condensează Raportul C-Skills, care are aproximativ 63 de pagini. Raportul complet, incluzând tabelele integrale de date, defalcările pe țări și detaliile metodologice, este disponibil la cerere.

2. Metodologie

Cercetarea a utilizat un design mixt, combinând trei instrumente complementare, aplicate secvențial în fiecare țară: chestionare online (210 răspunsuri complete din partea profesioniștilor în meșteșuguri și 173 din partea tinerilor designeri, în toate cele cinci țări), interviuri semi-structurate (26 cu profesioniști în meșteșuguri, 27 cu tineri designeri) și focus grupuri mixte, care au adus profesioniștii în meșteșuguri și tinerii designeri în dialog direct. Fiecare țară parteneră s-a concentrat asupra unui meșteșug semnificativ la nivel local: mortarele de var tradiționale și reparațiile de zidărie în România, cizmăria în Grecia, o gamă multidisciplinară largă cu accent pe ceramică în Spania, legătoria de carte și prelucrarea artistică a hârtiei în Belgia, respectiv ebru (marmorarea turcească) în Türkiye.

Cercetarea s-a desfășurat în trei etape (noiembrie 2025 – august 2026): cercetare secundară națională privind politicile publice, educația și piața muncii; colectarea datelor primare, sprijinită de două instrumente de analiză bazate pe inteligență artificială, dezvoltate special pe API-ul Claude — un Asistent de Analiză a Cercetării (găzduit la craftwise-analysis.netlify.app) și un Asistent pentru Rapoartele Naționale — care au ajutat partenerii să analizeze sistematic datele din chestionare, interviuri și focus grupuri; și o etapă de sinteză, în care cele cinci rapoarte naționale au fost consolidate în prezentul raport comparativ.

La lecturarea concluziilor trebuie avute în vedere câteva limitări: dimensiunile eșantioanelor variază considerabil de la o țară la alta (numai eșantionul românesc de profesioniști în meșteșuguri reprezintă aproape două treimi din totalul cumulată); în toate cele cinci țări, eșantioanele de chestionar sunt predominant feminine; mai multe eșantioane naționale sunt concentrate geografic într-un singur oraș sau într-o singură regiune; iar domeniile meșteșugărești studiate diferă substanțial între țări, ceea ce influențează realitățile specifice de formare raportate de fiecare comunitate.

3. Prezentarea participanților

3.1. Date demografice ale participanților

În toate cele cinci țări, eșantioanele de chestionar arată o predominanță feminină constantă — singura excepție fiind grupul belgian de profesioniști în meșteșuguri intervievați. Majoritatea eșantioanelor naționale sunt, de asemenea, concentrate geografic într-un singur oraș sau într-o singură regiune (Istanbul, Atena, Madrid, Bruxelles/Valonia și Brașov, în cazul tinerilor designeri din România), în timp ce dimensiunile eșantioanelor și reprezentarea disciplinelor meșteșugărești variază considerabil de la o țară la alta — un aspect care trebuie avut în vedere la lecturarea concluziilor comparative care urmează. Tabelul 1a și Tabelul 1b de mai jos prezintă aceste date în formă consolidată și comparativă între țări, pentru profesioniști în meșteșuguri, respectiv pentru tinerii designeri.

Tabelul 1a. Profesioniștii în meșteșuguri: profilul demografic al participanților, pe țări

Sursa: documentele naționale de sinteză privind chestionarele, interviurile și focus grupurile (WP2 C-Skills).

Variabilă	Türkiye	România	Grecia	Spania	Belgia
N (chestionar)	30	132	15	16	17
N (interviuri)	5	5	5	6	5
N (focus grup)	2	2	2	2	1
Grupa de vârstă (dominantă)	35–44: 46,7% (n=14)	45–54: 34,1% (n=45)	35–44: 53,3% (n=8)	25–34: 43,8% (n=7)	45–54: 41,2% (n=7)
Gen (% femei)	83,3% (n=25)	80,3% (n=106)	80,0% (n=12)	68,8% (n=11)	76,5% (n=13)
Localizare (dominantă)	Istanbul: 93,3% (n=28)	Distribuție largă pe teritoriul României; fără majoritate într-un singur oraș (Brașov ~10–12, București ~8–10 mențiuni)	Atena: 66,7% (n=10)	Madrid: 43,8% (n=7)	Bruxelles: 41,2% (n=7); Valonia: 35,3% (n=6)
Studii (dominant)	Licență: 63,3% (n=19)	Licență: 43,9% (n=58)	Licență: 53,3% (n=8)	Licență: 43,8% (n=7)	Licență: 70,6% (n=12)
Experiență (dominantă)	11–20 ani: 66,7% (n=20)	5–10 ani și 11–20 ani: 29,5% fiecare (n=39 fiecare)	11–20 ani: 40,0% (n=6)	<5 ani și 5–10 ani: 37,5% fiecare (n=6 fiecare)	11–20 ani: 52,9% (n=9)
Poziția actuală (dominantă)	Formator/instructor: 93,3% (n=28)	Practician în meșteșuguri: 40,3% din selecții	Proprietar de atelier: 73,3% (n=11)	Profesionist în meșteșuguri/artizana: 75,0% (n=12)	Artizana: 88,2% (n=15)
Certificare pedagogică	100% dețin o formă (n=30)	49,2% dețin o formă (n=65)	26,7% dețin o formă (n=4); 73,3% niciuna	12,6% dețin o formă, cumulată	58,8% dețin o formă (n=10)

Mediul de lucru (dominant)	Instituție publică: 86,7% (n=26)	Atelier individual: 53,8% (n=71)	Atelier individual: 80,0% (n=12)	Atelier individual: 87,5% (n=14)	Atelier individual: 58,8% (n=10)
Forma de organizare a muncii (dominantă)	Angajat al unei instituții: 90,0% (n=27)	Pe cont propriu: 58,3% (n=77)	Pe cont propriu: 86,7% (n=13)	Pe cont propriu: 62,5% (n=10)	Pe cont propriu: 47,1% (n=8)
Principala sursă de venit (dominantă)	Formare/predare: 73,3% (n=22)	„Altele”/activități meșteșugărești: 40,9% (n=54)	Producție meșteșugărească: 46,7% (n=7)	Producție meșteșugărească: 37,5% (n=6)	Producție meșteșugărească: 35,3% (n=6)
Disciplina principală (dominantă)	Ceramică/plăci ceramice/sticlă (13 resp.); Tezhip (9 resp.)	Meșteșuguri textile și ale fibrelor: ~25–26% (grupul dominant); gamă largă în lemn, metal, ceramică și arte decorative	Ceramică / țesut / pielărie: 20,0% fiecare (n=3)	Foarte diversificat — 16 domenii distincte, fără dominantă	Ceramică: 35,3% (n=6)

Notă: Nu se calculează un total cumulat pentru cele cinci țări, în conformitate cu metodologia raportului.

Tabelul 1b. Tinerii designeri: profilul demografic al participanților, pe țări

Sursa: documentele naționale de sinteză privind chestionarele, interviurile și focus grupurile (WP2 C-Skills).

Variabilă	Türkiye	România	Grecia	Spania	Belgia
N (chestionar)	60	60	15	19	19
N (interviuri)	6	6	5	5	5
N (focus grup)	12	2	5	5	5
Grupa de vârstă (dominantă)	18–24: 55,0% (n=33)	25–34: 51,7% (n=31)	25–34: 86,7% (n=13)	18–24: 73,7% (n=14)	25–34: 57,9% (n=11)
Gen (% femei)	88,3% (n=53)	88,3% (n=53)	80,0% (n=12)	68,4% (n=13)	68,4% (n=13)
Localizare (dominantă)	Istanbul: 40,0% (n=24)	Brașov: 35,0% (n=21)	Atena: 86,7% (n=13)	Madrid: 100% (n=19)	Bruxelles: 63,2% (n=12)
Nivel de studii (dominant)	Studii de licență: 58,3% (n=35)	Studii de licență: 35,0% (n=21)	Studii de licență: 46,7% (n=7)	Studii de licență: 57,9% (n=11)	Studii de masterat: 47,4% (n=9)
Domeniul de studiu (dominant)	Design industrial/de produs: ~23,3% (14 resp.)	Design: 20,0% (n=12); Arte vizuale: 16,7% (n=10)	Design/confecție încălțăminte: 20,0% (n=3)	Domeniul modei: 78,9% (n=15)	Design textil și industrial: 21,1% fiecare (n=4)

Notă: Nu se calculează un total cumulat pentru cele cinci țări, în conformitate cu metodologia raportului.

3.2. Profilurile participanților

Profesioniștii în meșteșuguri. Fiecare raport național identifică și tipuri de profil recurente în rândul participanților. Profilul dominant este cel al unui formator în meșteșuguri angajat instituțional în Türkiye (de regulă afiliat Enstitü İstanbul İSMEK), al unui practician consacrat, aflat la mijlocul carierei și lucrând pe cont propriu în România, al unui practician-formator independent stabilit la Atena în Grecia, al unui artizan independent la început de carieră (autónomo) în Spania și al unui producător-antreprenor independent consacrat în Belgia. Un tipar recurent la nivel transnațional este divergența amplă în privința certificării pedagogice formale — de la caracterul universal în Türkiye, până la o minoritate în Grecia (26,7%) și Spania (12,6%) — în pofida implicării larg răspândite în activități de predare în toate țările.

Tinerii designeri. Profilul dominant este cel al unui student la licență în design, cu un interes personal pentru meșteșugurile tradiționale, atât în Türkiye, cât și în România; al unui student implicat în design vestimentar sau bazat pe materiale, stabilit la Atena în Grecia; al unui student în modă și textile stabilit la Madrid în Spania; și al unui designer absolvent orientat spre materiale, care lucrează în design textil, de bijuterie sau de obiect în Belgia. Reconversia profesională sau parcursurile de intrare neliniare în domeniul meșteșugăresc apar ca temă secundară recurentă în ambele grupuri, în mai multe țări, în special în Grecia, Spania și Türkiye.

4. Concluzii comparative

4.1. Parcursuri de formare și experiențe de învățare

Context. Cele cinci țări plasează meșteșugul în cadre juridice și instituționale foarte diferite. Belgia dispune de recunoaștere statutară formală a statutului de artizan din 2014, în timp ce România nu are încă un cadru juridic dedicat sectorului meșteșugăresc, practicienii rămânând sub incidența regulilor generale aplicabile întreprinderilor. Educația meșteșugărească formală este integrată în sistemele naționale de învățământ profesional și tehnic (VET) în Grecia, Spania, Türkiye și, la nivel regional, în Belgia, dar se află în mare parte în afara sistemului educațional principal în România. Și amploarea instituțională variază enorm — numai rețeaua turcă İSMEK a primit peste 174.000 de cereri de înscriere la programele de artizanat în perioada 2023–2024. În toate cele cinci țări, însă, transmiterea tradițională maestru–ucenic este sub presiune, din cauza îmbătrânirii populației de practicieni și a succesiunii generaționale limitate. În Grecia, sectorul a trecut în ultimul deceniu de la o încadrare exclusiv patrimonială la una de industrie creativă, dar rămâne doar parțial reglementat, sub regulile generale aplicabile întreprinderilor mici. În Spania, reglementarea meșteșugurilor este complet descentralizată la nivelul celor șaptesprezece comunități autonome, ceea ce generează variații ample în materie de certificare și de ofertă de formare pe întreg teritoriul.

Profesioniștii în meșteșuguri. Învățarea autodidactă și informală este parcursul de formare dominant pentru profesioniștii în meșteșuguri din România (65,9%), Grecia (60,0%) și Spania (81,3%). Belgia (52,9%) și Türkiye (90,0%) fac excepție, ambele raportând învățământul superior formal ca parcurs dominant. Transmiterea în familie are o pondere semnificativă în România (29,5%) și Grecia (20,0%), dar este practic absentă din datele de chestionar în Belgia și Türkiye. Ucenicia formală, ca parcurs declarat, este comparativ rară peste tot (11,8%–40,0%); cu toate acestea, datele din interviuri descriu, în fiecare țară, relațiile de tip ucenicie — numite ca atare sau ca mentorat în atelier comun — printre cele mai apreciate experiențe de învățare: un decalaj clar între cât de rar este selectată formal și cât de mult este valorizată în practică.

Tinerii designeri. Pasiunea personală și creativitatea reprezintă motivația dominantă pentru studiul designului în toate cele cinci țări (78,9%–100,0%). Expunerea declarată la meșteșugurile tradiționale în timpul studiilor este ridicată peste tot (65,0%–98,3%), însă datele din interviuri din Grecia, Spania, Belgia și Türkiye nuanțează în mod constant această cifră: participanții descriu în mod repetat conținutul meșteșugăresc din educația lor formală ca fiind superficial, inconsecvent sau efectiv absent, în pofida ratelor ridicate de expunere raportate în chestionare. Acolo unde tinerii designeri raportează o implicare semnificativă în meșteșuguri, aceasta este de regulă autoinițiată și are loc în afara educației formale sau după încheierea acesteia, mai degrabă decât integrată în curriculumul de design — un tipar documentat în toate cele cinci țări.

Perspectivă comparativă. Datele indică două tipare naționale largi privind modul în care se construiește expertiza meșteșugărească: predominant informal și autodirijat (România, Grecia, Spania) față de predominant formal-instituțional (Belgia, Türkiye) — deși, în ultimele două țări, participanții la interviuri descriu în mod constant educația formală ca fiind insuficientă în sine, necesitând completare prin ucenicie sau prin practică autodirijată susținută. În rândul tinerilor designeri, constatarea transnațională recurentă este un decalaj structural între educația formală în design și transmiterea patrimoniului meșteșugăresc: rate ridicate de expunere declarate în chestionare coexistă cu relatări calitative despre o instruire meșteșugărească formală superficială sau absentă, implicarea semnificativă având loc de regulă în afara curriculumului, nu în interiorul acestuia.

4.2. Puncte forte și lacune în formarea actuală

Context. Concluziile de mai jos se bazează pe datele de cercetare primară; contextul structural și instituțional care modelează oferta actuală de formare în fiecare țară este prezentat în secțiunea 4.1 și oferă cadrul de lectură al acestor rezultate.

Profesioniștii în meșteșuguri. În cele cinci țări, profesioniștii în meșteșuguri converg asupra competențelor de afaceri și antreprenoriat ca fiind cea mai importantă lacună de formare — de la 43,3% (Türkiye) la 68,2% (România) dintre respondenți menționând-o ca lipsă — în timp ce cunoștințele teoretice/culturale sau competențele tehnice avansate sunt constant evaluate drept cele mai valoroase și mai demne de păstrat (valori maxime: Türkiye 83,3% pentru cunoștințe teoretice/culturale, Belgia 82,4% pentru competențe tehnice). Transferul intergenerațional de cunoștințe este apreciat ca funcționând eficient doar de o mică minoritate în majoritatea țărilor (6,7%–17,6%), pe fondul unor cauze structurale distincte: presiunea economică și reținerea cunoștințelor în România, urbanizarea și migrația în Grecia, izolarea geografică și îmbătrânirea în Spania și închiderile instituționale (Institut Diderot) în Belgia. Türkiye face excepție, cu relatări mai pozitive în interviuri, în pofida unor date de chestionar la fel de prudente (70,0% apreciind transferul ca fiind doar parțial eficient), fapt atribuit extinderii continue a educației publice în domeniul meșteșugurilor. Au apărut și câteva preocupări specifice anumitor țări: profesioniștii spanioli au semnalat bariere de gen istorice în accesul la sprijin instituțional — aspect menționat distinct între cele cinci țări; interviurile din Türkiye au identificat o erodare a cunoștințelor tradiționale despre materiale și necunoașterea formală a certificatului icazet (autorizarea acordată de maestru).

Tinerii designeri. Afacerile și antreprenoriatul se conturează din nou drept cea mai acută lacună în rândul tinerilor designeri, variind de la 26,7% (Grecia) la 73,7% (Belgia) — cea mai ridicată valoare consemnată în această secțiune. Decalajele percepute în pregătirea pentru practica profesională sunt pronunțate și consecvente: 88,4% dintre respondenții români, 81,7% dintre cei turci și 73,7% dintre cei belgieni raportează o pregătire doar parțial adecvată sau inadecvată pentru practica profesională, datele din interviuri din toate cele cinci țări atribuind dezvoltarea reală a competenței practicii de după absolvire și stagiilor, mai degrabă decât cursurilor formale. Competențele tehnice avansate sunt simultan cel mai apreciat element de formare în mai multe țări (Spania 84,2%, Belgia 78,9%) și, în Spania, totodată lacuna cel mai frecvent invocată — un tipar de tip „valorizat, dar insuficient”.

Perspectivă comparativă. Competențele de afaceri și antreprenoriat reprezintă lacuna de formare identificată cel mai consecvent în întreaga secțiune — în rândul profesioniștilor în meșteșuguri, de la 43,3%

(Türkiye) la 68,2% (România), iar în rândul tinerilor designeri, de la 26,7% (Grecia) la 73,7% (Belgia) — ceea ce o consacră drept deficiența cea mai transversală identificată în formarea actuală, în toate contextele.

Cunoștințele teoretice/culturale și competențele tehnice avansate se situează constant printre competențele cele mai valorizate și cel mai rar semnalate ca lipsă în ambele grupuri, deși ordinea celor două variază de la o țară la alta (teoretice/culturale în România, Spania și Türkiye; tehnice în Grecia și Belgia).

Lacunele în competențele digitale sunt moderate spre semnificative în rândul profesioniștilor în meșteșuguri din Belgia (52,9%), Türkiye (60,0%), Spania (50,0%) și Grecia (40,0%) și comparativ reduse în România (25,8%); în rândul tinerilor designeri, lacunele digitale sunt pretutindeni mai puțin pronunțate decât cele de afaceri și de comunicare.

Profesioniștii în meșteșuguri și tinerii designeri diverg uneori puternic în interiorul aceleiași țări: în Spania, competențele tehnice sunt elementul de formare cel mai valorizat de tinerii designeri (84,2%), însă profesioniștii în meșteșuguri sunt cu mult mai înclinați să le semnaleze ca lipsă (62,5% față de 21,1% în rândul tinerilor designeri); în România și Grecia, tinerii designeri evaluează lacunele de comunicare și colaborare considerabil mai sus decât o fac profesioniștii în meșteșuguri.

În privința pregătirii pentru practica profesională, tiparul este predominant negativ pentru tinerii designeri din întregul eșantion: 88,4% în România, 81,7% în Türkiye și 73,7% în Belgia raportează o pregătire doar parțial adecvată sau inadecvată, datele din interviuri atribuind pretutindeni construirea reală a competenței practicii de după absolvire, nu cursurilor formale.

4.3. Nevoi de competențe

Context. Cercetarea secundară confirmă concluziile primare de mai jos, în patru domenii de competențe recurente — cunoștințe teoretice/culturale, măiestrie tehnică, competență digitală și competențe de afaceri/antreprenoriale. Printre constatările structurale distinctive se numără dublul deficit tehnic al României (erodarea meșteșugurilor utilitare, alături de un risc de deprofesionalizare în rândul noilor intrați autodidacți); „siloul de cunoaștere” din Türkiye, în care măestrii cu cea mai înaltă calificare tehnică au cel mai scăzut nivel de alfabetizare digitală, menținând tehnici valoroase în afara mediului online și invizibile pentru piețele globale; și un deficit comun de competențe de afaceri în toate cele cinci țări — strategii de preț slabe, brand insuficient dezvoltat și dificultăți de accesare a finanțării, în pofida disponibilității nominale a acesteia. Cercetarea secundară din Grecia identifică, în plus, o subevaluare a istoriei meșteșugurilor în curriculumul formal, ca factor care limitează capacitatea practicienilor de a comunica autenticitatea pentru piețele de turism și export, în timp ce cea din Spania evidențiază riscul de dispariție a tehnicilor tradiționale pe măsură ce modelul maestru–ucenic se erodează. În Belgia, tehnici tradiționale precum tâmplăria fină, tencuiala decorativă și sgraffito se confruntă cu riscul dispariției, din cauza îmbătrânirii forței de muncă și a reînnoirii generaționale limitate.

Profesioniștii în meșteșuguri. Competențele de afaceri și antreprenoriat se situează pe primul loc sau aproape de acesta între prioritățile de dezvoltare personală ale profesioniștilor în meșteșuguri din România (37,9%), Grecia (53,3%), Spania (50,0%) și Belgia (52,9%); măiestria tehnică avansată este cel mai frecvent indicată drept critică pentru viitor la nivel de ansamblu (63,6%–76,5% în România, Belgia și Türkiye). Türkiye face excepție pe tot parcursul acestei secțiuni: competențele digitale, nu cele de afaceri, reprezintă

principala nevoie de dezvoltare personală (50,0% — singura țară în această situație), ceea ce reflectă probabil concentrarea eșantionului în roluri didactice, cu angajare instituțională și educație formală, mai degrabă decât în practica independentă. Note distinctive de țară: datele din interviurile spaniole includ o reîncadrare structurală — un participant a susținut că facilitarea administrativă/fiscală și recunoașterea publică a sectorului contează mai mult decât dezvoltarea individuală a competențelor; intervievații belgieni au solicitat subvenții și remunerare echitabilă pentru activitățile de transmitere a cunoștințelor.

Tinerii designeri. În mod similar, competențele de afaceri reprezintă prioritatea personală principală sau aproape principală pentru tinerii designeri din România (35,0%), Spania (36,8%) și — cel mai acut — Belgia (68,4%, cea mai ridicată valoare consemnată pentru orice țară sau grup). În Spania, decalajul este pronunțat: 47,4% consideră competențele de afaceri importante pentru viitor, dar numai 10,5% afirmă că educația lor le oferă în prezent. Grecia face excepție, cu competențele tehnice pe primul loc (46,7%); tinerii designeri din Türkiye nu manifestă nicio prioritate dominantă — nevoile sunt distribuite uniform între competențe tehnice, digitale, de afaceri și de colaborare (18,3%–26,7% fiecare), un tipar difuz neîntâlnit în altă parte, iar datele din interviuri nu indică, la rândul lor, niciun consens comun între cei șase participanți.

Perspectivă comparativă. Afacerile și antreprenoriatul constituie lacuna de competențe personale identificată cel mai consecvent în rândul profesioniștilor în meșteșuguri din patru din cinci țări (România, Grecia, Spania, Belgia); Türkiye este singura excepție, competențele digitale depășind competențele de afaceri ca principală nevoie personală — ceea ce reflectă cel mai plauzibil concentrarea profesioniștilor turci în roluri didactice instituționale, nu în practica independentă.

Un tipar structural recurent în România, Grecia și Belgia este divergența dintre competența cea mai valorizată pentru viitor și competența identificată ca lacună personală: măiestria tehnică este afirmată în mod repetat ca punct forte consolidat — în Grecia, niciun respondent dintre profesioniștii în meșteșuguri nu o indică drept nevoie personală, în pofida afirmării unanime a importanței sale în interviuri — în timp ce competența de afaceri este resimțită constant ca deficitul activ, nerezolvat. Türkiye se abate din nou de la acest tipar, nevoile digitale fiind dominante în locul celor de afaceri.

Competențele digitale prezintă o variație reală între țări: prioritate de viitor de prim rang pentru profesioniștii în meșteșuguri din Spania (62,5%) și Grecia (53,3%) și nevoie personală dominantă în mod unic în Türkiye (50,0%); în rândul tinerilor designeri, Türkiye se remarcă din nou, competențele digitale fiind competența de viitor situată pe primul loc (61,7%) — un tipar nereplicat în altă parte.

Competențele de comunicare și colaborare relevă un paradox constant: tinerii designeri le evaluează ridicat ca prioritate de viitor (până la 70,0% în România), dar aproape niciodată nu le indică drept lacună de dezvoltare personală (0,0% în datele de chestionar din Grecia și Belgia) — ceea ce sugerează că respondenții percep comunicarea ca pe o competență de construit alături de cea tehnică și de afaceri, nu în locul acestora, sau pur și simplu nu recunosc lacunele de comunicare la fel de ușor ca pe cele de afaceri sau tehnice.

În toate cele cinci țări, datele calitative converg către o lectură consecventă a ceea ce înseamnă în practică „competența de afaceri și antreprenorială”: stabilirea prețurilor, managementul financiar, marketingul, vizibilitatea digitală și alfabetizarea juridică/administrativă — dimensiuni pe care respondenții din fiecare țară le descriu ca fiind insuficient abordate de formarea actuală, indiferent de grupul care resimte lacuna cel mai acut.

4.4. Digitalizare și provocări economice

Context. În toate cele cinci țări, instrumentele digitale au devenit esențiale pentru marketing și vizibilitate, dar rămân doar slab integrate în producția propriu-zisă și în managementul afacerii — o tensiune structurală comună. Printre exemplele distinctive se numără utilizarea emergentă în Türkiye a frezării CNC și a scanării 3D pentru documentarea unor motive complexe în piatră, în regiuni precum Mardin; rețelele de fablab-uri din Spania și Belgia (de exemplu, Fablabs Brussels, Micro Factory), care oferă artizanilor acces cu costuri reduse la fabricația digitală; și un decalaj digital generațional consecvent în toate țările, maeștrii mai vârstnici și cu cea mai înaltă calificare având în general cel mai scăzut nivel de alfabetizare digitală. Din punct de vedere economic, profesioniștii în meșteșuguri din toate cele cinci țări navighează ecosisteme de sprijin fragmentate și bariere birocratice de finanțare, structural dificil de accesat pentru producătorii manuali la scară mică. În România, adoptarea digitală este stratificată generațional — practicienii mai vârstnici evită în mare măsură instrumentele digitale, în timp ce artizanii mai tineri utilizează mai fluent rețelele sociale și comerțul electronic — iar principalul canal de finanțare, Start-Up Nation, pune meșteșugarii în competiție cu IMM-uri mai mari, fără un statut dedicat pentru meșteșuguri. În Grecia, rețelele sociale (Instagram, Facebook, TikTok) au devenit principalul canal de marketing chiar și pentru practicienii tradiționali, iar o nouă platformă digitală națională pentru meșteșugurile grecești este în curs de dezvoltare prin Mecanismul de redresare și reziliență.

Profesioniștii în meșteșuguri. Profesioniștii în meșteșuguri raportează pretutindeni efecte preponderent pozitive sau mixte ale digitalizării — cel mai ridicat nivel în Türkiye (63,3% pozitiv) și cel mai scăzut în Belgia (23,5% pozitiv; 47,1% raportează niciun impact semnificativ, cea mai ridicată valoare consemnată). În toate cele cinci țări, datele din interviuri confirmă constant că execuția meșteșugărească propriu-zisă rămâne ireductibil manuală — cel mai categoric formulată în datele turcești referitoare la ebru. În privința presiunilor economice, creșterea costurilor materialelor și dificultățile de stabilire a prețului/evaluare sunt preocupările cel mai frecvent invocate peste tot, deși preocuparea principală variază: creșterea costurilor materialelor domină în Türkiye (76,7% — cea mai ridicată valoare consemnată pentru această categorie), stabilirea prețului/evaluarea este la egalitate cu concurența producției de masă în Spania (62,5% fiecare), iar veniturile neregulate conduc în România (58,3%). O strategie de adaptare recurentă în România, Grecia, Belgia și Türkiye este diversificarea veniturilor, cel mai adesea prin predare — exprimată cel mai tranșant în Türkiye, unde un practician a remarcat că, fără venitul din predarea instituțională, meșteșugul său nu ar genera niciun venit independent.

Tinerii designeri. Rețelele sociale domină familiaritatea digitală în rândul tinerilor designeri din România (80,0%) și Grecia (86,7%), în timp ce software-ul de design conduce în Belgia (94,7% — cea mai ridicată valoare consemnată) și Türkiye (75,0%); Spania prezintă ambele la egalitate (57,9%). Un decalaj transnațional consecvent separă fluenta digitală creativ-tehnică de capacitatea digitală comercială: familiaritatea cu platformele de comerț electronic este scăzută aproape peste tot — 3,3% în România, 5,3% în Belgia, 15,8% în Spania, 21,7% în Türkiye — Grecia fiind excepția (40,0%). Printre constatările distinctive se numără o relatare dintr-un interviu din Grecia despre o întregă arhivă de tipare de atelier, veche de decenii, existentă exclusiv în format fizic, fără copie digitală de siguranță, precum și menționarea explicită a instrumentelor de inteligență artificială (ChatGPT, Claude) drept transformatoare de către participanții spanioli și turci la interviuri.

Perspectivă comparativă. Impactul perceput al digitalizării în rândul profesioniștilor în meșteșuguri variază considerabil: Türkiye înregistrează cea mai ridicată valoare pozitivă (63,3%), Belgia cea mai scăzută (23,5%) și cea mai ridicată valoare pentru „niciun impact semnificativ” (47,1%). Respingerea totală a digitalizării este rară peste tot — niciun respondent din Grecia, Spania, Belgia sau Türkiye nu raportează un impact preponderent negativ, iar România înregistrează doar 3,0%. În toate cele cinci țări, digitalizarea este apreciată pentru comunicare, vizibilitate și documentare, în timp ce execuția meșteșugărească propriu-zisă este descrisă constant ca rezistentă la substituirea digitală.

În rândul tinerilor designeri, categoriile de instrumente cu care sunt cel mai familiarizați diferă de la o țară la alta (predominant rețele sociale în România și Grecia; predominant software de design în Belgia și Türkiye), ceea ce reflectă probabil diferențele de compoziție disciplinară a fiecărui eșantion național — însă familiaritatea scăzută cu instrumentele de comerț electronic este un tipar cvasi-universal, care indică un decalaj transnațional între fluența digitală creativă/comunicațională și capacitatea digitală comercială.

În privința presiunilor economice, creșterea costurilor materialelor și dificultățile de stabilire a prețului/evaluare revin pretutindeni ca preocupări principale, ordinea specifică variind de la o țară la alta. Povara birocratică și fiscală este o temă calitativă semnificativă în România, Grecia și Belgia (taxele fiind descrise ca absorbind aproximativ jumătate din venituri în România; o cotă de TVA de 24% în Grecia; bariere administrative legate de conservarea patrimoniului la Bruxelles). În toate cele cinci țări, datele din interviuri converg către o subevaluare structurală a muncii și expertizei meșteșugărești în raport cu timpul și competența investite — deși mecanismul specific diferă: compensare insuficientă pentru expertiza în restaurare în România, rezistența clienților la prețuri echitabile în Spania, dependența de venitul din predarea instituțională în Türkiye și perceperea afacerilor meșteșugărești ca vânzând timp, nu materiale, în Belgia. Diversificarea veniturilor, în principal prin predare, revine în România, Grecia, Belgia și Türkiye ca strategie de adaptare a profesioniștilor în meșteșuguri.

4.5. Așteptări de viitor și îmbunătățiri ale formării

Context. Contextul instituțional și de politici publice care modelează mecanismele existente de formare și sprijin în fiecare țară este prezentat în secțiunile 4.1 și 4.4; proiectele relevante de bune practici sunt tratate separat, în recomandările de politici publice (secțiunea 6).

Profesioniștii în meșteșuguri. Educația antreprenorială și proiectele orientate spre piață domină ca îmbunătățiri concrete cel mai des recomandate de profesioniștii în meșteșuguri din România (63,6%), Grecia (73,3%), Spania (56,3%) și Belgia (50,0%). Türkiye se abate net de la acest tipar: colaborarea mai strânsă cu designerii este de departe schimbarea cel mai des recomandată (80,0% — cea mai ridicată valoare consemnată pentru orice recomandare individuală în cele cinci țări), ceea ce reflectă concentrarea instituțională a eșantionului și o temă distinctivă din interviuri, aceea a reîncadrării meșteșugului ca mijloc comercial de trai, nu ca hobby, mai mulți participanți propunând aplicarea tehnicilor meșteșugărești la produse comerciale contemporane. Printre modelele instituționale pozitive citate în diferite țări se numără colaborările dintre universități și ministere în Grecia, Proiectul ADA (Universitatea din Granada) în Spania și La Cambre în Belgia; închiderile determinate de finanțare (Centre des Métiers d'Art du Hainaut, Belgia) și schemele de grant orientate exclusiv digital, neadaptate sectorului (Grecia), au fost invocate ca exemple de avertisment.

Tinerii designeri. Majoritatea tinerilor designeri din cele cinci țări percep meșteșugul ca oferind atât stabilitate, cât și creativitate, ori în principal ca o activitate creativă/experimentală; perceperea sa exclusiv ca o carieră profesională stabilă rămâne rară peste tot (sub 10%), cu excepția Greciei (40,0%). Colaborarea pe bază de proiecte este modelul de lucru cel mai preferat sau aproape cel mai preferat în patru din cinci țări (57,9%–86,7%), în timp ce ucenicia pe termen lung primește constant cel mai scăzut sau la egalitate cel mai scăzut sprijin (26,3%–53,3%) — o preferință pentru formate colaborative mai scurte și mai flexibile, în detrimentul ucenicii tradiționale de lungă durată.

Perspectivă comparativă. Recomandările privind îmbunătățirea formării diverg cel mai puternic în Türkiye, unde colaborarea cu designerii (80,0%) domină față de educația antreprenorială (33,3%) — inversul celorlalte patru țări, unde educația antreprenorială și proiectele orientate spre piață se situează constant pe primul sau pe al doilea loc. Aceasta sugerează că profesioniștii turci în meșteșuguri, concentrați structural în roluri didactice instituționale, resimt absența parteneriatului cu designerii ca fiind mai presantă decât dezvoltarea competențelor de afaceri.

Preferințele de colaborare ale tinerilor designeri indică o divergență structurală față de profesioniștii în meșteșuguri: în timp ce tinerii designeri din întregul eșantion favorizează formate mai scurte și mai flexibile — colaborarea pe bază de proiecte în locul ucenicii pe termen lung — datele din interviurile cu profesioniști în meșteșuguri din România și Spania pledează explicit pentru modele de învățare imersive, prelungite și întemeiate pe valori. Această tensiune privind durata preferată a colaborării revine în multiple contexte naționale.

Datele calitative converg însă puternic asupra colaborării bidirecționale și reciproce ca model ideal peste tot — una dintre constatările transnaționale cele mai solide din această secțiune: datele din focus grupul belgian formulează principiul potrivit căruia „artizanul este, de asemenea, designer”; participanții turci la interviuri propun mentoratul invers, tinerii designeri conducând sesiuni despre instrumente contemporane pentru profesioniștii în meșteșuguri; participanții spanioli descriu designeri care își dezvoltă înțelegerea meșteșugului, în timp ce artizanii dobândesc competență digitală; iar datele din Grecia și România încadrează, la rândul lor, colaborarea ca învățare reciprocă, colegială, nu ca transmitere ierarhică. Această preferință consecventă pentru transferul bidirecțional, nu unidirecțional, de cunoștințe este o trăsătură definitorie a modului în care atât profesioniștii în meșteșuguri, cât și tinerii designeri, din toate cele cinci țări, își imaginează viitorul colaborării dintre cele două grupuri.

4.6. Concluzii din autoevaluare

Profesioniștii în meșteșuguri. Profesioniștii în meșteșuguri din toate cele cinci țări își evaluează măiestria tehnică practică drept cea mai puternică competență autoevaluată (medii: 3,75–4,70, valoarea maximă fiind în Türkiye, unde 96,7% se autoevaluează ca avansați sau experți), cunoștințele teoretice/culturale reprezentând un punct forte secundar constant. Competența de afaceri este domeniul cel mai slab evaluat în patru din cinci țări (2,38–2,88); Türkiye face excepție, cu un scor relativ mai ridicat la competența de afaceri (3,60), competența digitală devenind în schimb domeniul său cel mai slab (3,23) — singura țară în care apare această ordine.

Tinerii designeri. În rândul tinerilor designeri, măiestria tehnică conduce în autoevaluare în România, Grecia și Belgia, în timp ce competența digitală este cea mai ridicată în Spania și, în mod distinctiv, în

Türkiye — singurul domeniu în care tinerii designeri turci depășesc profesioniștii turci în meșteșuguri. Competența de afaceri este, fără excepție, domeniul cel mai slab evaluat de tinerii designeri în toate cele cinci țări (1,87–2,50), între 53,3% și 80,0% dintre respondenți declarând că nu dețin cunoștințe sau au doar o conștientizare elementară în acest domeniu.

Perspectivă comparativă. Competența de afaceri este constatarea cea mai consecventă din această secțiune: domeniul cel mai slab autoevaluat de tinerii designeri în toate cele cinci țări, fără excepție, și de profesioniștii în meșteșuguri în patru din cinci (Türkiye fiind singura excepție, unde competența digitală este cea mai slabă). Aceasta confirmă direct concluziile secțiunii 4.3, unde competențele de afaceri și antreprenoriat au fost identificate drept principala prioritate de dezvoltare personală a profesioniștilor în meșteșuguri din patru din cinci țări și a tinerilor designeri din România, Spania și Belgia — datele de autoevaluare confirmând independent ceea ce respondenții indicaseră deja ca fiind propria lacună de competențe.

Relația dintre competența digitală și cea tehnică diferă de la o țară la alta: tinerii designeri raportează o competență digitală mai ridicată decât profesioniștii în meșteșuguri în Spania, Belgia și Türkiye, în timp ce profesioniștii în meșteșuguri obțin scoruri mai mari în România și Grecia — ceea ce indică faptul că respectiva competență digitală este mediată de contextul național și de formația disciplinară, nu pur și simplu de apartenența generațională.

Profesioniștii în meșteșuguri depășesc constant tinerii designeri atât la măiestria tehnică practică (diferențe de 0,40–1,40 puncte), cât și la cunoștințele teoretice/culturale (diferențe de 0,60–0,86 puncte), în fiecare țară, ceea ce reflectă experiența profesională acumulată.

În toate cele cinci țări, domeniul cel mai slab evaluat în autoevaluare — competența de afaceri în patru țări, competența digitală în Türkiye — corespunde direct domeniului cel mai frecvent indicat ca prioritate de dezvoltare personală în secțiunea 4.3, pentru profesioniștii în meșteșuguri în toate cele cinci țări și pentru tinerii designeri din România, Spania și Belgia. Această corespondență confirmă faptul că lacunele identificate pe tot parcursul prezentului raport nu sunt doar observate din exterior, ci sunt recunoscute activ de respondenții înșiși. Singura excepție: tinerii designeri din Grecia și Türkiye indică drept principală prioritate personală competențele tehnice, nu competența de afaceri, deși aceasta din urmă este domeniul lor cel mai slab evaluat.

5. Perspective transnaționale

Tipare comune între țări

Competența de afaceri și antreprenoriat este tiparul cel mai consecvent în toate cele cinci țări partenere și în ambele grupuri-țintă. Competențele de afaceri au fost elementul de formare lipsă sau deficiența de program cel mai frecvent invocată de profesioniștii în meșteșuguri în patru din cinci țări (secțiunea 4.2); confirmate drept principala prioritate de dezvoltare personală a profesioniștilor în meșteșuguri în patru din cinci țări (secțiunea 4.3); și confirmate din nou drept domeniul cel mai slab autoevaluat de tinerii designeri în toate cele cinci țări, fără excepție, și de profesioniștii în meșteșuguri în patru din cinci (secțiunea 4.6). Această convergență între trei secțiuni distincte (4.2, 4.3, 4.6), cinci țări și ambele grupuri de respondenți

consacră competența de afaceri și antreprenorială drept lacuna cel mai solid documentată din prezentul raport.

Învățarea autodirijată și informală definește constant modul în care sunt dobândite cunoștințele meșteșugărești, deși ponderea sa în raport cu educația formală variază de la o țară la alta (secțiunea 4.1): învățarea autodidactă domină în România, Grecia și Spania, în timp ce învățământul superior formal domină în Belgia și Türkiye. Chiar și acolo unde educația formală predomină, datele din interviuri din toate cele cinci țări converg către aceeași constatare — practicienii o descriu constant ca fiind insuficientă în sine, necesitând completare prin ucenicie sau prin dezvoltare autodirijată susținută.

Un decalaj persistent între expunerea ridicată la meșteșuguri, așa cum este raportată, și profunzimea sa reală revine în datele privind tinerii designeri din Grecia, Spania, Belgia și Türkiye (secțiunea 4.1): rate de expunere de 89,5%–98,3% în chestionare coexistă cu relatări din interviuri ale unor participanți care afirmă că nu au avut niciun conținut meșteșugăresc semnificativ în educația lor formală — una dintre constatările transnaționale cele mai solide ale prezentului raport.

Învățarea practică, aplicată și experiențială este valorizată mai mult decât instruirea teoretică în toate cele cinci țări și în ambele grupuri-țintă (secțiunile 4.1, 4.2, 4.5), deși aceasta privește modul de învățare, nu conținutul său: cunoștințele teoretice și culturale rămân elementul de formare cel mai valorizat de profesioniștii în meșteșuguri din România, Spania și Türkiye și de tinerii designeri din România și Türkiye.

Profesioniștii în meșteșuguri și tinerii designeri prezintă o structură complementară consecventă în autoevaluare (secțiunea 4.6): profesioniștii în meșteșuguri depășesc tinerii designeri la măiestria tehnică practică și la cunoștințele teoretice/culturale în fiecare țară, în timp ce tinerii designeri prezintă o competență digitală comparabilă sau superioară în mai multe țări (Spania, Belgia, Türkiye). Această complementaritate este confirmată calitativ peste tot, participanții din ambele grupuri descriind independent colaborarea lor viitoare ideală ca fiind reciprocă și bidirecțională, nu ierarhică.

Diferențe semnificative

Eșantionul turc de profesioniști în meșteșuguri este distinct din punct de vedere structural, într-un mod care îi modelează concluziile pe tot parcursul secțiunilor 4.1–4.6: 90,0% au intrat în domeniu prin educație universitară, 90,0% sunt angajați instituțional, iar 86,7% lucrează în principal în cadrul instituțiilor publice (predominant Enstitü İstanbul İSMEK) — o forță de muncă didactică salariată, mai degrabă decât practicieni independenți. Aceasta explică divergența Türkiye pe mai mulți indicatori: autoevaluarea comparativ mai ridicată a competenței de afaceri (3,60 față de 2,38–2,88 în alte părți), prioritizarea distinctivă a colaborării cu designerii în locul educației antreprenoriale ca direcție de reformă (80,0%, cea mai ridicată recomandare individuală consemnată în cele cinci țări) și identificarea competenței digitale, nu a celei de afaceri, drept domeniul său cel mai slab autoevaluat.

Belgia și Spania reprezintă extremele opuse ale unui spectru generațional și de experiență în rândul profesioniștilor în meșteșuguri. Eșantionul belgian este cel mai vârstnic și mai experimentat (niciun respondent sub 35 de ani; 88,2% cu peste 11 ani de experiență); cel spaniol este cel mai tânăr și mai puțin experimentat (43,8% cu vârste între 25 și 34 de ani; 75% cu mai puțin de zece ani de experiență). Acest lucru determină priorități diferite: datele belgiene accentuează preocupările instituționale și de infrastructură (reduceri de finanțare, trecerea către cursanți adulți aflați în reconversie profesională), în

timp ce datele spaniole reflectă un accent mai puternic pe absența unei infrastructuri de formare recunoscute formal pentru numeroase specializări meșteșugărești.

Viabilitatea percepută a meșteșugului ca opțiune de carieră de către tinerii designeri nu se corelează simplu cu condițiile structurale ale sectorului meșteșugăresc din fiecare țară: în Türkiye, unde sectorul profesioniștilor în meșteșuguri este cel mai dependent instituțional din punctul de vedere al veniturilor dintre cele cinci țări, 58,3% dintre tinerii designeri consideră totuși că meșteșugul oferă atât stabilitate, cât și creativitate, în timp ce în Belgia 10,5% nu manifestă niciun interes pentru meșteșug ca opțiune de carieră.

Rolul transmiterii în familie diferă puternic de la o țară la alta (secțiunea 4.1): prezent la niveluri semnificative în România (29,5%) și Grecia (20,0%), mai redus în Spania (18,8%) și complet absent din datele cantitative în Belgia și Türkiye — erodarea transmiterii familiale este concentrată în două contexte naționale specifice, nefiind uniformă la nivelul parteneriatului.

Tensiuni și contradicții

Există o tensiune între valoarea ridicată atribuită competențelor de comunicare și colaborare ca abilitate de viitor și absența cvasi-totală a comunicării ca lacună de dezvoltare personală autoidentificată în rândul tinerilor designeri (secțiunea 4.3). În România, Grecia și Spania, comunicarea se situează între primele trei priorități de competențe pentru viitor (70,0%, 60,0%, 52,6%), însă în nicio țară tinerii designeri nu o identifică drept principala lor nevoie personală — în Grecia, valoarea este 0,0%. Aceasta poate însemna fie că respondenții percep comunicarea ca pe ceva de dezvoltat alături de competențele tehnice și de afaceri, nu ca pe o lacună distinctă, fie că instrumentele actuale de evaluare nu surprind o dimensiune a competenței de comunicare pe care respondenții înșiși o resimt ca fiind deficitară. Această observație este consemnată aici ca o constatare descriptivă în date, nu ca o concluzie definitivă.

O tensiune suplimentară apare în privința competenței tehnice, simultan puternic valorizată și identificată ca insuficient dezvoltată — în special în rândul profesioniștilor spanioli în meșteșuguri, unde 62,5% indică lipsa competențelor tehnice avansate, deși măiestria tehnică este unul dintre elementele cele mai valorizate ale ofertei existente (secțiunea 4.2). Un tipar similar apare în privința competențelor digitale în rândul profesioniștilor belgieni și greci, unde competența digitală se numără printre elementele cel mai puțin valorizate ale formării existente și, totodată, printre cele mai frecvent invocate ca lipsă. Această observație este consemnată aici ca un tipar în date, nu ca o concluzie definitivă, întrucât cauza subiacentă — dacă respondenții disting între competența de bază și cea avansată în cadrul aceleiași categorii de competențe sau își exprimă nemulțumirea față de profunzimea formării, nu față de existența ei — nu poate fi determinată din datele colectate.

O contradicție este evidentă între ucenicia pe termen lung ca parcurs de învățare selectat formal și semnificația sa calitativă în relațiile practicienilor (secțiunile 4.1, 4.5). Ucenicia tradițională este selectată la rate comparativ scăzute de profesioniștii în meșteșuguri din toate cele cinci țări (11,8%–40,0%), iar tinerii designeri o clasează drept structura de colaborare viitoare cel mai puțin sau la egalitate cel mai puțin preferată în patru din cinci țări (26,3%–53,3%), România fiind excepția. Cu toate acestea, în datele din interviuri din fiecare țară, relațiile de tip ucenicie — numite ca atare sau descrise ca mentorat în atelier comun — sunt identificate printre cele mai apreciate și mai formatoare experiențe de învățare. Această divergență între selecția formală scăzută și valorizarea calitativă ridicată sugerează că respondenții ar putea reacționa împotriva termenului „ucenicie” și a conotațiilor sale tradiționale — durată prelungită, structură

ierarhică, compensare limitată — mai degrabă decât împotriva învățării susținute, mentorate și practice ca atare. Această interpretare depășește ceea ce afirmă direct datele.

6. Recomandări de politici publice

Concluziile de mai sus au implicații nu doar pentru proiectarea programului de formare al CRAFTWISE, ci și pentru politicile publice și finanțarea sectorului meșteșugăresc în sens mai larg. Această secțiune transpune prioritățile de curriculum și de colaborare ale raportului în recomandări adresate factorilor de decizie, organismelor de finanțare și instituțiilor din sectorul meșteșugăresc, urmate de considerații specifice fiecărei țări, direct relevante pentru proiectarea politicilor.

Priorități de politici sectoriale

Convergența concluziilor cercetării primare (secțiunile 4.2, 4.3, 4.6) cu analiza documentară a deficitului de competențe din toate cele cinci țări partenere indică patru priorități de politici sectoriale, ordonate după consecvența și urgența cu care sunt documentate.

1. Competența de afaceri și antreprenorială. Aceasta este lacuna cel mai consecvent documentată din întregul set de date — domeniul cel mai slab autoevaluat de tinerii designeri în toate cele cinci țări și principala prioritate de dezvoltare personală a profesioniștilor în meșteșuguri în patru din cinci (secțiunea 5). Cercetarea secundară din România, Spania, Belgia și Türkiye semnalează independent competența de afaceri drept un deficit structural critic al sectoarelor lor meșteșugărești. Mecanismele de finanțare a sectorului meșteșugăresc și cadrele de recunoaștere profesională ar trebui să trateze formarea în afaceri și antreprenoriat ca pe o precondiție a sprijinului, nu ca pe o ofertă suplimentară — acoperind în mod specific stabilirea prețului pe bază de valoare (spre deosebire de stabilirea prețului pe bază de costuri, pe care mai multe surse naționale o identifică drept practica implicită dominantă, dar insuficientă), identitatea de brand și povestea de marcă, precum și sprijinul pentru navigarea finanțărilor, care să reducă povara administrativă raportată constant ca barieră în toate cele cinci țări. Printre modelele relevante se numără programul Crafting Europe iAtelier (Spania), care conectează practica meșteșugărească cu formarea în afaceri și antreprenoriat digital; proiectul Erasmus+ CRAFTS+ (Grecia), care a dezvoltat curriculumuri de modelare de afaceri și branding pentru microîntreprinderile din domeniul ceramicii; și pilonul Innovative Business Models al inițiativei CRAFTOUR (Belgia/UE), care oferă modele de contract direct aplicabile, privind remunerarea echitabilă, creditarea și paternitatea creației în parteneriatele artizan–designer.

2. Competența digitală și tehnologică. Cercetarea secundară din toate cele cinci țări documentează un tipar constant: adoptarea digitală se concentrează pe rețelele sociale și promovare, cu o integrare limitată în producție, comerț electronic și dezvoltarea afacerii. Un decalaj digital generațional este documentat peste tot, cel mai acut în Türkiye, unde maeștrii cu cea mai înaltă calificare tehnică au cel mai scăzut nivel de alfabetizare digitală — un „silou de cunoaștere” care menține tehnici valoroase în afara mediului online. Politicile publice ar trebui să finanțeze o ofertă de competențe digitale care să distingă trei dimensiuni: marketing digital și vizibilitate; comerț electronic și vânzări digitale — abordând decalajul dintre fluența digitală creativ-tehnică și capacitatea digitală comercială, documentat în patru din cinci țări; și instrumente digitale pentru producție și documentare, poziționând tehnologia digitală ca fiind complementară producției manuale, nu ca înlocuitor al acesteia. Printre modelele relevante se numără DigitARTE

(Spania/Ministerul Culturii), adresat practicienilor de peste patruzeci de ani și celor din mediul rural; modelul hibrid al Enstitü İstanbul İSMEK, care combină formarea meșteșugărească față în față cu teoria online asincronă (Türkiye); și infrastructura belgiană de fablab-uri (Fablabs Brussels, Micro Factory).

3. Măiestria tehnică și transmiterea cunoștințelor. Măiestria tehnică este domeniul cu cel mai ridicat nivel de competență autoevaluată în rândul profesioniștilor în meșteșuguri din toate cele cinci țări; cu toate acestea, cercetarea secundară documentează vulnerabilități semnificative în transmiterea sa: erodarea modelului maestru–ucenic în România, Grecia și Spania; declinul stăpânirii tehnicilor complexe în Türkiye, pe măsură ce practicienii prioritizează metode mai rapide și mai comercializate; și riscul de dispariție cu care se confruntă meșteșugurile specifice patrimoniului în Belgia (sgraffito, tâmplărie fină, restaurare arhitecturală). Cadrele de politici publice ar trebui să finanțeze și să protejeze modelele de mentorat susținut, desfășurate în atelier, în loc să presupună că programele de scurtă durată le pot substitui. Printre modelele relevante se numără modelul de tabără de vară susținut de Transylvania Trust, Pro Patrimonio și Școala de la Bunești (România) — programe intensive de tip ucenicie, integrate în proiecte de restaurare active; Școala de Aurărie și Argintărie din Stemnitsa (Grecia), încadrată în mare parte cu proprii absolvenți; și proiectul MINDCRAFTS (Belgia/Mad'in Europe), ale cărui ateliere practice au demonstrat o implicare mai puternică a tinerilor decât abordările exclusiv digitale.

4. Cunoștințele teoretice și culturale. Cunoștințele teoretice și culturale reprezintă elementul de formare cel mai valorizat de profesioniștii în meșteșuguri din trei din cinci țări și elementul cel mai frecvent indicat ca meritând păstrat — cu toate acestea, cercetarea secundară identifică un decalaj structural între recunoașterea simbolică a patrimoniului meșteșugăresc și tratarea sa pedagogică sistematică, formulat cel mai clar în Türkiye, unde formarea prioritizează execuția tehnică în detrimentul codului cultural din spatele motivelor tradiționale. Politicile în domeniul patrimoniului cultural ar trebui să finanțeze operaționalizarea pedagogică a istoriei și a semnificației culturale a meșteșugului, nu doar recunoașterea sa simbolică — o funcție care servește și poziționării pe piață, întrucât cercetarea secundară din Grecia și Spania remarcă deopotrivă faptul că transmiterea provenienței și a semnificației culturale devine tot mai importantă pentru accesul la piețele premium și de export. Pilonul Understanding and Valorisation al inițiativei CRAFTOUR oferă un cadru direct relevant.

Cadre de politici pentru transferul intergenerațional de cunoștințe

Concluziile comparative din secțiunile 4.1–4.6 indică o relație structural complementară, mai degrabă decât ierarhică, între profesioniștii în meșteșuguri și tinerii designeri, ca model întemeiat empiric pentru proiectarea formării. Profesioniștii în meșteșuguri depășesc tinerii designeri la măiestria tehnică practică și la cunoștințele teoretice/culturale, în timp ce tinerii designeri prezintă o competență digitală comparabilă sau superioară în Spania, Belgia și Türkiye. Datele din interviuri și din focus grupuri ajung independent la aceeași concluzie în fiecare țară — de la principiul belgian potrivit căruia „artizanul este, de asemenea, designer”, până la propunerile turcești de mentorat invers, în care tinerii designeri conduc sesiuni despre instrumente contemporane pentru profesioniștii în meșteșuguri. Cadrele de finanțare și de proiectare a programelor care sprijină transferul de cunoștințe în sectorul meșteșugăresc ar trebui să impună structural modele reciproce, bidirecționale, în loc să recurgă implicit la transmiterea unidirecțională (exclusiv de la maestru la ucenic).

Cu toate acestea, datele de autoevaluare relevă și o slăbiciune comună pe care un model de colaborare nu o poate rezolva de unul singur: competența de afaceri este domeniul cel mai slab evaluat de tinerii designeri în fiecare țară și de profesioniștii în meșteșuguri în patru din cinci (Türkiye fiind excepția) — confirmat independent în secțiunile 4.3 și 4.6 și de cercetarea secundară din toate cele cinci țări. Niciunul dintre cele două grupuri nu este bine poziționat pentru a gestiona independent stabilirea prețurilor, planificarea financiară și navigarea comercială pe care le presupun carierele creative sustenabile; prin urmare, dezvoltarea competenței de afaceri ar trebui să fie un obiectiv de învățare explicit și comun pentru ambele grupuri, nu o cunoaștere presupusă de la sine pe care oricare dintre părți ar aduce-o cu sine.

Proiectarea politicilor și a programelor ar trebui să abordeze și barierele structurale documentate în calea colaborării: datele din România identifică opacitatea accesului — tinerii designeri nu știu cine sunt experții relevanți în meșteșuguri și nici cum să îi contacteze — drept o precondiție care trebuie rezolvată mai întâi; datele din Türkiye identifică nevoia unor figuri intermediare care să facă legătura între cunoașterea tradițională și designul contemporan drept o necesitate structurală; iar datele din Spania subliniază că interacțiunea față în față este fundamentală, formatele online fiind percepute ca diminuând eficacitatea. Prin urmare, programele de colaborare finanțate ar trebui să includă o etapă structurată de integrare, parcursuri facilitate de punere în legătură și timp dedicat de contact direct. Proiectarea programelor ar trebui, de asemenea, să gestioneze o tensiune între preferințe: tinerii designeri favorizează pretutindeni formatele bazate pe proiecte, orientate spre rezultate, în locul uceniciei tradiționale de lungă durată, în timp ce datele din interviurile cu profesioniști în meșteșuguri din România și Spania pledează pentru o învățare imersivă, prelungită și întemeiată pe valori — o tensiune care poate fi abordată cel mai bine prin proiecte distincte, orientate spre rezultate, cu momente de mentorat recurente, integrate în structura lor.

Considerații specifice fiecărei țări

România. Politicile publice ar trebui să instituie recunoașterea juridică formală a sectorului meșteșugăresc, a cărui absență lasă în prezent practicienii fără statut profesional și consolidează informalitatea structurală. Eșantionul românesc de profesioniști în meșteșuguri (132 de respondenți, aproape două treimi din totalul cumulativ al celor cinci țări) reflectă amploarea sectorului, dar coexistă cu o fragmentare extremă — absența unor parcursuri de formare standardizate, rețele profesionale limitate, practicieni care lucrează adesea izolat — accentuată de emigrația masivă, care perturbă transferul de cunoștințe, și de puterea de cumpărare internă scăzută. Politicile ar trebui să prioritizeze accesul și vizibilitatea, alături de prioritățile sectoriale de mai sus; având în vedere că doar 8,3% dintre tinerii designeri percep meșteșugul ca o carieră stabilă, preocupările privind viabilitatea economică trebuie abordate direct, pentru a susține implicarea tinerilor.

Grecia. Politicile publice ar trebui să coreleze formarea în comunicarea valorii culturale cu strategia de turism și export — sectorul puternic de turism cultural al Greciei conferă priorității privind cunoștințele teoretice/culturale o relevanță comercială specifică, dincolo de valoarea sa educațională generală. Concentrarea eșantionului la Atena și componența exclusivă a focus grupului din sectorul cizmăriei trebuie avute în vedere la generalizarea concluziilor. Având în vedere că 40,0% dintre tinerii designeri percep deja meșteșugul ca o carieră stabilă, iar alți 26,7% consideră că acesta combină stabilitatea cu creativitatea, politicile pot construi pe o bază existentă de percepție pozitivă asupra carierei.

Spania. Este necesară o coordonare a politicilor la nivelul celor șaptesprezece comunități autonome, cu structuri fragmentate de reglementare, certificare și sprijin — o caracteristică pe care însăși cercetarea secundară spaniolă o semnalează ca necesitând o abordare regională. Eșantionul spaniol de profesioniști în meșteșuguri este totodată cel mai tânăr și mai puțin experimentat dintre cele cinci țări (43,8% cu vârste între 25 și 34 de ani; 75% cu sub zece ani de experiență), ceea ce plasează profesioniștii în meșteșuguri structural mai aproape, ca etapă de carieră, de tinerii designeri decât în alte părți, cu implicații asupra modului în care ar trebui proiectată colaborarea. Cea mai largă diversitate disciplinară din Spania (16 domenii distincte) reprezintă deopotrivă o oportunitate și o provocare de proiectare; politicile ar trebui să țină seama și de decalajul rural–urban dintre artizanii din España vaciada și creatorii orientați spre design, concentrați la Madrid și Barcelona.

Belgia. Politicile publice ar trebui să protejeze și să reinvestească în infrastructura de formare existentă, înainte ca aceasta să se erodeze și mai mult: închiderile documentate ale Institut Diderot și ale Centre des Métiers d'Art du Hainaut indică o capacitate instituțională deja redusă. Cohorta belgiană de profesioniști în meșteșuguri este cea mai vârstnică și mai experimentată dintre cele cinci țări (niciun respondent sub 35 de ani; 88,2% cu peste 11 ani de experiență), asociată unei cohorte de tineri designeri în care 47,4% percep meșteșugul în principal ca pe un parcurs creativ/experimental, iar 10,5% nu manifestă niciun interes de carieră pentru acesta — un decalaj motivațional pe care proiectarea programului ar trebui să îl abordeze printr-o propunere de valoare reciprocă, formulată clar. Cercetarea secundară belgiană prioritizează tranziția de la educație la ocupare, ceea ce sugerează că atenția politicilor ar trebui să se extindă și asupra parcursurilor de după program, nu doar asupra experienței de formare în sine.

Türkiye. Politicile publice ar trebui să completeze, nu să dubleze oferta publică existentă — 90,0% dintre profesioniștii turci în meșteșuguri sunt angajați instituțional, iar 86,7% lucrează în principal în instituții publice precum Enstitü İstanbul İSMEK, ceea ce înseamnă că populația turcă de profesioniști în meșteșuguri este alcătuită predominant din formatori salariați, nu din practicieni independenți. Sprijinul public ar trebui să vizeze ceea ce aceste sisteme nu acoperă în prezent: colaborarea cu designerii, accesul comercial la piață și schimbul bidirecțional de cunoștințe. Cercetarea secundară turcă evidențiază, de asemenea, rolul municipalităților și al instituțiilor de învățare pe tot parcursul vieții, precum și tensiunea dintre conservarea patrimoniului și presiunile de piață asupra meșteșugurilor tradiționale. Prioritizarea excepțional de puternică a colaborării cu designerii în rândul profesioniștilor turci în meșteșuguri (80,0%, cea mai ridicată valoare consemnată pentru o recomandare individuală în cele cinci țări) sugerează că formularea sprijinului public în jurul parteneriatului creativ și al co-producției este de natură să aibă un ecou deosebit de puternic în contextul turc.

7. Concluzii

Prezentul raport a sintetizat cercetarea comparativă primară și secundară privind competențele și formarea în domeniul meșteșugurilor din România, Türkiye, Grecia, Spania și Belgia, realizată în perioada noiembrie 2025 – august 2026 pentru a construi baza de dovezi a Programului de Ucenicie Colaborativă al CRAFTWISE.

Cea mai solidă constatare privește competența de afaceri și antreprenorială: domeniul cel mai slab autoevaluat de tinerii designeri în toate cele cinci țări și de profesioniștii în meșteșuguri în patru din cinci, principala prioritate de dezvoltare personală a profesioniștilor în meșteșuguri în patru din cinci țări și, în

mod independent, un deficit structural critic semnalat de analiza documentară în toate cele cinci țări. Această convergență între surse de date, țări și grupuri de respondenți o consacră drept o lacună pe care niciunul dintre cele două grupuri nu este în prezent în măsură să o acopere singur.

Un al doilea tipar consecvent privește modul în care sunt valorizate și dobândite cunoștințele meșteșugărești: învățarea practică, aplicată și mentorată este descrisă pretutindeni ca fiind mai formatoare decât instruirea la clasă, chiar și acolo unde educația formală este parcursul de intrare dominant; iar expunerea ridicată la meșteșugurile tradiționale, declarată de tinerii designeri în chestionare, este nuanțată, în patru din cinci țări, de relatări din interviuri privind conținutul meșteșugăresc semnificativ redus din educația formală.

Relația dintre profesioniștii în meșteșuguri și tinerii designeri este structural complementară — profesioniștii în meșteșuguri conduc pretutindeni la măiestria tehnică practică și la cunoștințele teoretice/culturale, iar tinerii designeri prezintă o competență digitală comparabilă sau superioară în Spania, Belgia și Türkiye — și ambele grupuri descriu independent colaborarea lor viitoare ideală ca fiind reciprocă, nu ierarhică, ceea ce oferă baza empirică pentru un model de colaborare bidirecțional.

Aceste tipare comune coexistă cu diferențe naționale semnificative (eșantionul turc de profesioniști în meșteșuguri, concentrat instituțional; profilurile generaționale opuse ale Belgiei și Spaniei; rolul puternic diferit al transmiterii în familie) și cu mai multe tensiuni pe care datele le lasă efectiv deschise, nu rezolvate: competențele de comunicare sunt puternic valorizate pentru viitor, dar rareori indicate ca lacună personală; unele competențe sunt simultan valorizate și raportate ca lipsă; iar ucenicia este selectată formal la rate scăzute, deși relațiile de tip ucenicie sunt descrise constant drept cele mai formatoare experiențe de învățare.

Concluziile trebuie citite împreună cu limitările declarate ale prezentului raport: dimensiunile eșantioanelor variază considerabil de la o țară la alta, eșantioanele de chestionar prezintă pretutindeni o majoritate feminină pronunțată, mai multe eșantioane naționale sunt concentrate geografic, iar domeniile meșteșugărești studiate diferă substanțial între țări.

Aceste concluzii vor fi preluate în proiectarea programului de formare al CRAFTWISE și diseminate către factorii de decizie, cadrele didactice, furnizorii de formare profesională și rețelele meșteșugărești, susținând transferabilitatea cercetării dincolo de parteneriatul propriu-zis.

Sinteza de față condensează Raportul C-Skills al proiectului CRAFTWISE, care are aproximativ 63 de pagini. Tabelele integrale de date, defalcările pe țări și detaliile metodologice sunt disponibile în raportul complet [referință/link].

8. Bibliografie

Referințele sunt reproduse în limbile originale ale publicațiilor, conform practicii academice uzuale.

- Agence Wallonne du Patrimoine (AWaP). (n.d.). Training and heritage conservation. <https://www.awap.be>
- Aktürk, G. (2020). Remembering traditional craftsmanship: Conserving a heritage of woodworking in Rize, Turkey. *International Journal of Intangible Heritage*, 15, 117–130. <https://doi.org/10.35638/ijih.2020.15.2.009>
- Asociația Centrul Român de Studii și Dezvoltare Socială. (2019). Propunere de politică publică alternativă în sprijinul meșteșugurilor tradiționale [Proposal for an alternative public policy supporting traditional crafts]. https://djcdj.cultura.ro/upload/consultaripublice/PPPM7_CONSULTARE.pdf
- Bıyık, M., & Er, A. (2025). Digitalization in the craft-based design enterprises in Istanbul: The emerging business models and their competency needs in the creative industries. *Online Journal of Art and Design*. <https://doi.org/10.30935/ojad/2513043>
- Cedefop; National Centre for TVET Development. (2022). Vocational education and training in Europe – Romania: System description. <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-in-europe/systems/romania-u2>
- CEDEFOP. (2023). Vocational education and training in Greece. <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-in-europe/systems/greece-u3>
- Círculo Fortuny. (2022). La artesanía en España: seña de identidad de la alta gama. KPMG. https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmgsites/es/pdf/2022/09/Informe_Artesania_Alta_Gama.pdf.coredownload.inline.pdf
- Cominelli, F., Vecchio, C., et al. (2024). Deliverable D2.1 – Report on the state of the art of traditional crafts knowledge transmission (TCK), including examples across and beyond Europe. Tracks4Crafts, Project 101094507, HORIZON-CL2-2022-HERITAGE-01. <https://europeancraftsalliance.org/resource/report-on-the-state-of-art-of-crafts-transmission-in-europe-and-beyond/>
- Council of Higher Education [Yükseköğretim Kurulu]. (n.d.). YÖK Atlas higher education programs database [YÖK Atlas yükseköğretim programları veri tabanı]. Retrieved April 24, 2026, from <https://yokatlas.yok.gov.tr/netler-tablo.php?b=12981>
- Crafting Europe. (n.d.). Crafting Europe – New models for European crafts. <https://www.craftingeurope.com/>
- Crafts Magazine / Labois. (2024). El relevo generacional en la artesanía española. <https://labois.com/artesania/relevo-generacional-artesania-espanola/>
- Días Europeos de la Artesanía. (n.d.). La artesanía en España. <https://www.diasdelaartesanias.es/artesania-en-espana>
- Efiliti, P., & Celebi, G. (2020). Re-defining domestic craft-making: Cultivation of new craft practices and identity through the social media. In *Pivot 2020: Designing a World of Many Centers*. <https://doi.org/10.21606/pluriversal.2020.034>
- Enstitü İstanbul İSMEK [Istanbul Art and Vocational Training Courses]. (2017). Değişen hayatlar: Skill mapping and traditional handicrafts [Changing lives]. Istanbul Metropolitan Municipality. <http://ismek.ist/files/ismekOrg/File/ekitap/degisenhayatlar2017.pdf>
- Enstitü İstanbul İSMEK [Istanbul Art and Vocational Training Courses]. (2024). Vocational training programmes. İSMEK Portal. Retrieved April 24, 2026, from <https://enstitu.ibb.istanbul/portal/default.aspx>
- Enstitü İstanbul İSMEK [Istanbul Art and Vocational Training Courses]. (2026). Internal institutional information and programme documentation on traditional crafts, ebru training programmes, participation statistics, and Design & Production Workshops [Unpublished institutional communication].
- Escuela de Organización Industrial (EOI). (n.d.). Fundesarte. <https://www.eoi.es/es/conocenos/fundesarte>

- Escuela de Organización Industrial (EOI). (2015). Situación de la artesanía en España: Informe de Competitividad y principales variables económicas. Ministerio de Industria y Turismo.
- European Commission. (2024). Cultural and creative industries in Europe. https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/cultural-and-creative-industries_en
- European Commission. (n.d.). Regulated Professions Database – Geography of mobility in the EU. Retrieved April 2026, from <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/statistics/establishment/geography>
- Eurydice. (2023). Organizarea învățământului profesional secundar superior [Organisation of upper secondary vocational education]. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/ro/eurypedia/romania/organizarea-invatamantului-profesional-secundar-superior>
- Federación de Organizaciones Artesanas de Castilla y León [FOACAL]. (2025). Libro Blanco de la Artesanía Europea.
- Federal Public Service Economy [SPF Économie]. (n.d.). Les artisans. Retrieved March 2026, from <https://economie.fgov.be/fr/themes/entreprises/pme-et-independants-en/les-travailleurs-independants/les-artisans>
- Federal Public Service Economy. (2024). Plus de 3 000 artisans certifiés en Belgique. <https://news.economie.fgov.be/264222-plus-de-3-000-artisans-certifies-en-belgique/>
- Gabinete de Prensa. (2025). La Generalitat impulsa la artesanía con un plan de actuación con acciones de visibilidad, innovación y relevo generacional del sector. Generalitat Valenciana. <https://comunica.gva.es/es/detalle?id=400016486&site=373432074>
- Gabinete de Prensa. (2025). La OEPM reúne al sector de la artesanía y la producción local en vísperas de la aplicación de la norma que protegerá los productos artesanales e industriales en toda la UE. Ministerio de Industria y Turismo. <https://www.mintur.gob.es/es-es/GabinetePrensa/NotasPrensa/2025/Paginas/OEPM-sector-artesania-productos-artesanales-industriales-normativa-ue.aspx>
- Gondoputranto, O., & Dibia, I. (2022). Use of technology in capturing various traditional motifs and ornaments: A case study of Batik Fractal, Indonesia and TUDITA-Turkish Digital Textile Archive. *Humaniora*, 13(1), 71–81. <https://doi.org/10.21512/humaniora.v13i1.7408>
- González, S., Rodríguez, R., Márquez, V., Gómez, J. L., Pescador, N., García, G., & Mateo, M. (2023). Estudio sobre los sistemas de formación y aprendizaje de los oficios tradicionales y saberes artesanos en España. Ministerio de Cultura. <https://www.cultura.gob.es/planes-nacionales/planes-nacionales/salvaguardia-patrimonio-cultural-inmaterial/actuaciones/oficios-tradicionales.html>
- Greece 2.0. (2023). Platform for Greek crafts. <https://www.ktpae.gr/en/erga/platform-for-greek-crafts/>
- Güven, M. S. (2024). Türk el sanatlarında artistik el sanatları ve geleneksel el sanatları arasındaki bağlam [The context between artistic crafts and traditional crafts in Turkish handicrafts]. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 17(45), 264–274. <https://doi.org/10.12981/mahder.1335601>
- Hamzaoglu, B., Özkar, M., & Aydın, S. (2022). Towards a digital practice of historical stone carvings. In *eCAADe Proceedings* (Vol. 2, pp. 227–236). <https://doi.org/10.52842/conf.ecaade.2022.2.227>
- IME GSEVEE. (2026). Greek craftsmanship: Current state, challenges and prospects [Ελληνική Χειροτεχνία – Υφιστάμενη Κατάσταση, Προκλήσεις και Προοπτικές]. <https://imegsevee.gr/wp-content/uploads/2026/02/xeirotechnia-1.pdf>
- Instituto Nacional de las Cualificaciones [INCUAL]. (n.d.). Artesanías: oferta formativa. https://incual.educacion.gob.es/artesantias_ofertaformativa
- Interreg Europe. (2021, February 15). Talleres Abiertos: The mobile app to discover every corner of Spain through its crafts. <https://www.interregeurope.eu/good-practices/talleres-abiertos-the-mobile-app-to-discover-every-corner-of-spain-through-its-crafts>

- Istanbul Metropolitan Municipality [IMM]. (2024). Cultural heritage layer: Istanbul artisans and workshops [Interactive map]. İBB Şehir Haritası. Retrieved April 24, 2026, from <https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/?bs=kulturelmiras>
- Ivanciuc, T. (2020). Nomenclatorul ocupațiilor și meșteșugurilor populare din Țara Maramureșului [Nomenclature of occupations and folk crafts in Maramureș Land]. *Memoria Ethnologica*, (74–75). <https://www.memoria-ethnologica.ro/wp-content/uploads/ivanciuc-nomenclatorul-74-75-80-109.pdf>
- Kadir Has University. (2014). Gem and craft: In pursuit of the masters of Grand Bazaar. Kadir Has University Research Projects. Retrieved April 24, 2026, from <https://www.khas.edu.tr/en/research/projects>
- Kahveci, M. (1998). 21. yüzyıla girerken geleneksel Türk el sanatları [Traditional Turkish handicrafts at the beginning of the 21st century]. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kathimerini. (2024). Craft workshops in primary education. <https://www.kathimerini.gr/society/ekpaideysi/563913514/argaleioi-nimata-stimonia-kai-pilos-stis-taxeis-toy-dimotikoy/>
- Kaymas, S. (2020). Is development possible without cultural policies? Rethinking creative industries and sustainable development in the case of Turkey. *Creative Industries Journal*, 13(1), 72–92. <https://doi.org/10.1080/17510694.2019.1652026>
- Kizilaslan, N., & Kozlu, D. (2021). Teknolojinin ve dijitalleşmenin geleneksel Türk sanatlarına yansımaları [Reflections of technology and digitalization on traditional Turkish arts]. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 7(1), 101–114. <https://doi.org/10.46641/medeniyetsanat.930735>
- Mad'in Europe, ARTEX, Georgian Arts & Culture Center, & National Museum in Gdańsk. (2025a). BRICKS – Belgian desk research. Erasmus+ BRICKS Project.
- Mad'in Europe, et al. (2025b). D2.1 Craft sector skills panorama – Belgium. Horizon Europe CRAFTOUR Initiative.
- Mastroianni, F. (2023). Greek craftsmanship and economic development. *Culture – Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 3(4). <https://philpapers.org/rec/MASTGG>
- Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación. (n.d.). Patrimonio inmaterial de la UNESCO en España. <https://www.exteriores.gob.es/RepresentacionesPermanentes/unesco/es/UNESCO%20en%20Espana/Paginas/Inscripciones%20UNESCO/Patrimonio-Inmaterial.aspx>
- Ministerio de Cultura. (n.d.). Elementos declarados del patrimonio cultural inmaterial. <https://www.cultura.gob.es/cultura/areas/patrimonio/mc/patrimonio-inmaterial/elementos-declarados/lista.html>
- Ministerio de Cultura. (2024, April 17). El Ministerio de Cultura y la UNED ponen en marcha 'DigitARTE', una formación en capacidades digitales para profesionales de la cultura. <https://www.cultura.gob.es/actualidad/2024/04/240417-digitarte.html>
- Ministerio de Educación y Formación Profesional. (n.d.). Ciclos formativos de grado superior de artes plásticas y diseño. <https://www.infoartisticas.gob.es/enseanzas/artes-plasticas-diseno/profesionales-artes-plasticas/ciclos-grado-superior.html>
- Ministerul Educației Naționale [Romania]. (2018). Planurile de învățământ pentru stagiile de pregătire practică de 720 ore [Curricula for 720-hour practical training internships] (Anexa nr. 4 la ordinul ministrului educației naționale nr. 3500/29.03.2018). https://www.edu.ro/sites/default/files/Anexa%204_3500_2018.pdf
- Ministry of Culture and Sports [Greece]. (2023). Support for traditional craftsmanship. <https://ayla.culture.gr/>
- Ministry of Culture and Sports [Greece]. (2024). National inventory of intangible cultural heritage. <https://ayla.culture.gr/>
- Ministry of National Education [MEB]. (n.d.-a). e-Yaygın course programs database [e-Yaygın kurs programları veri tabanı]. Retrieved April 24, 2026, from <https://e-yaygin.meb.gov.tr/pagePrograms.aspx>

- Ministry of National Education [MEB]. (n.d.-b). General Directorate of Lifelong Learning [Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü]. Retrieved April 24, 2026, from <https://hbogm.meb.gov.tr>
- Ministry of National Education [MEB]. (2023). Geleneksel Türk sanatları öğretim programı [Traditional Turkish arts curriculum]. General Directorate of Vocational and Technical Education.
- OECD. (2022). The culture fix: Creative people, places and industries (Local Economic and Employment Development [LEED]). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/991bb520-en>
- Oficina Española de Patentes y Marcas. (2016). Cómo proteger la artesanía: patentes, marcas y diseños industriales.
- Onur, D. (2020). Integrating circular economy, collaboration and craft practice in fashion design education in developing countries: A case from Turkey. *Fashion Practice*, 12(1), 55–77. <https://doi.org/10.1080/17569370.2020.1716547>
- Oportunități UE. (2022). Programul național multianual pentru susținerea meșteșugurilor și artizanatului [National multiannual programme for supporting crafts and artisanship]. <https://oportunitati-ue.gov.ro/program/programul-national-multianual-pentru-sustinerea-mestesugurilor-si-artizanatului/>
- Oransay, L. D. (2012). Geleneksel Türk el sanatlarının çağdaş Türk seramik sanatına yansımaları [Reflections of traditional Turkish handicrafts on contemporary ceramic art]. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 1(3), 13–21.
- Öztürk, İ. (n.d.). Türk el sanatlarının günümüzdeki durumu: Tarihçe, sorunlar ve öneriler [The current state of Turkish handicrafts: History, problems, and suggestions] (Grand National Assembly of Türkiye [TBMM] Research Commission Report).
- Parlamentul României, Camera Deputaților. (2020). Expunere de motive [Statement of reasons]. <https://www.cdep.ro/proiecte/2020/200/00/9/em253.pdf>
- REDI. (2023). 118 tineri din Giurgiu și Teleorman au participat la un curs ANC acreditat de competențe antreprenoriale [118 young people from Giurgiu and Teleorman participated in an accredited entrepreneurial skills course]. <https://redingo.eu/118-tineri-din-giurgiu-si-teleorman-au-participat-la-un-curs-anc-acreditat-de-competente-antreprenoriale/>
- Red.es. (2025). España, por encima de la media europea en especialistas digitales ocupadas. Ministerio para la Transformación Digital y de la Función Pública. <https://www.red.es/es/area-prensa/notas-prensa/espana-por-encima-de-la-media-europea-en-especialistas-digitales-ocupadas>
- Republic of Türkiye, Ministry of Culture and Tourism. (n.d.). Traditional arts and crafts. Retrieved April 24, 2026, from <https://www.ktb.gov.tr/EN-98709/traditional-arts-and-crafts.html>
- Rezan Has Museum. (2024). The jewelry masters of the Grand Bazaar: A digital heritage project. Google Arts & Culture. Retrieved April 24, 2026, from <https://artsandculture.google.com/partner/rezan-has-museum>
- Rizarios Handicraft School. (n.d.). School overview. <https://rizarios.eu/xeirotexniki-sxoli/>
- Startupcafe. (2025, March 20). Calendar înscrieri Startup Nation 2025: Procedura oficială, grila de punctaj și lista codurilor CAEN favorizate la ajutorul de 50.000 EUR pentru antreprenori – Monitorul Oficial. <https://startupcafe.ro/wp-content/uploads/2025/03/Procedura-oficiala-Startup-Nation-2025-1.pdf>
- Statbel. (2024, October 3). Statistiques structurelles sur les entreprises. <https://statbel.fgov.be/fr/themes/entreprises/statistiques-structurelles-sur-les-entreprises>
- Stemnitsa Silver & Goldsmithery School. (n.d.). <https://grecorama.com/en/stemnitsa-silver-gold-smithery-school/>
- SYNTRA Vlaanderen. (n.d.). Opleidingen. <https://www.syntra.be>
- Tarcan, B., & Cox, A. (2019). An apprenticeship project: Silversmithing in Kapalıçarşı (the Grand Bazaar). *Craft Research*, 10(1), 91–110. https://doi.org/10.1386/crre.10.1.91_1
- Termene. (2025, March 28). Firmele înființate cu granturi Start-Up Nation au ajuns la afaceri de 7 miliarde de lei. <https://termene.ro/articole/profilul-afacerilor-finantate-de-start-up-nation>

- To Vima. (2023). The revival of crafts in Greece. <https://www.tovima.com/stories/greece-revives-its-handicraft-heritage-for-a-modern-era/>
- Tracks4Crafts. (2024a). Report on craft skill profiles and transmission methods (Project 101094507, HORIZON-CL2-2022-HERITAGE-01). <https://europeancraftsalliance.org/resource/report-on-craft-skill-profiles-and-transmission-methods/>
- Tracks4Crafts. (2024b). Report on legal & policy frameworks of crafts in Europe (Project 101094507, HORIZON-CL2-2022-HERITAGE-01). <https://europeancraftsalliance.org/resource/report-on-legal-policy-frameworks-of-crafts-in-europe/>
- Turkish Language Association [Türk Dil Kurumu]. (n.d.). Güncel Türkçe sözlük. Retrieved April 24, 2026, from <https://sozluk.gov.tr/>
- Ucecom. (2016, August 23). Învăţământul cooperăţiei meşteşugăreşti, tradiţie şi prestigiu [Craft cooperative education: Tradition and prestige]. Tribuna Învăţământului. <https://tribunainvatamantului.ro/invatamantul-cooperatiei-mestesugaresti-traditie-si-prestigiu-la-nivelul-scolilor-ucecom-procentul-insertiei-socioprofesionale-depaseste-80/>
- UNESCO. (2015). Tinian marble craftsmanship. <https://ich.unesco.org/en/decisions/10.COM/10.B.17>
- UNESCO Turkish National Commission. (n.d.). List of the intangible cultural heritage of Türkiye. Retrieved April 24, 2026, from <https://www.unesco.org.tr/Home/Page/1980>
- Union of Historical Towns [Tarihi Kentler Birliği]. (n.d.). Masters of Turkey (Türkiye'nin Ustaları) national database. Retrieved April 24, 2026, from <http://www.turkiyeninustalari.org/tr>
- Vlaamse Kwalificatiestructuur. (n.d.). Kwalificatiedatabank. <https://www.vlaamsekwalificatiestructuur.be/kwalificatiedatabank/>
- Vlaamse Overheid. (2017). Decreet houdende de ondersteuning van cultureel-erfgoedwerking [Consolidated version]. <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1036628¶m=inhoud>
- Vlaamse Overheid. (2022). Geactualiseerde beleidsvisie immaterieel erfgoed. <https://www.vlaanderen.be>
- Vlaamse Overheid. (n.d.). Validate your experience through VAC. <https://www.vlaanderen.be/en/studying/validate-your-experience-through-vac>
- Zamora, E. G. (2024, July 4). Iniţiative de salvare a unor meşteşuguri tradiţionale de la dispariţie [Initiatives to save certain traditional crafts from disappearance]. Ziarul Lumina. <https://ziarullumina.ro/educatie-si-cultura/cultura/initiative-de-salvare-a-unor-mestesuguri-traditionale-de-la-disparitie-190774.html>